

БАРРАСИИ БАРХЕ АЗ ХУСУСИЯТҲОИ МАВЗӮИИ АШӮОРИ КАЛИМИ КОШОНӢ *Шукурова Зайнура Турсуновна, докторанти Маркази илмии Хучандии АМИ ҶТ, (Тоҷикистон, Хучанд)*

О НЕКОТОРЫХ ТЕМАТИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЯХ ПОЭЗИИ КАЛИМА КОШОНИ *Шукурова Зайнура Турсуновна, докторант Худжандского научного центра НАНТ (Таджикистан, Худжанд)*

SOME CONSIDERATIONS BESET WITH THEMATIC PECULIARITIES OF KALIMI KOSHONI'S POETRY *Shukurova Zainura Tursunovna, doctoral student (PhD) attached to Khujand Scientific Center under the Tajik National Academy of Sciences (Tajikistan, Khujand), E-mail: komron.4422@mail.ru:*

Вожаҳои калидӣ: *Калими Кошонӣ, навъҳои шеър, газал, санъатҳои бадеӣ, сабки ҳиндӣ*

Дар мақола доир ба хусусиятҳои мавзӯии ашӯори Калими Кошонӣ сухан рафтааст. Муаллиф мақоми Калими Кошониро ҳамчун намоёнди барҷастаи садаи XVII адабиёти форсу тоҷик баррасӣ карда, нақши ӯро дар рушди анвои шеърӣ нишон додааст. Аз назари ӯ қасидаҳои суфтаву дилнишини мадҳии шоир бо таибибҳои дилкашу хушоянд оғоз ёфта, аз васфи зебоиҳои табиати афсунгар, мушкилоти кӯҳгардӣ, гармии тоқатфарсо, боридани борон, дамидани сабза, шукуфтани гулу лола, суруду шодмонӣ дар базму чаинҳо, ҳашиамати Наврӯз ва ғайра иборатанд. Шоир бо истифодаи алфоз ва таркибҳои дилкаш дар содагиву равонии забони ин навъи шеърӣ, бешубҳа, хидмати шоиста ба сомон расонидааст. Тазаккур меравад, ки дар газал ҷой додани доираи фаровони мавзӯот аз муҳимтарин везагиҳои ҳунари шоирӣ ба ҳисоб меравад. Хулоса мешавад, ки дарки моҳияти афкори барҷастаи ахлоқии Калими Кошонӣ ба хонандаи муосир низ аз ҳар ҷиҳат судманд буда, дар роҳи ташаққули ахлоқи ҷомеаи муосир дар шароити ҷаҳонишавӣ ва бархӯрди ақидаҳо ба сифати гоյи баланди умуминсонӣ ва талқингари муқоламаи фарҳангҳо нақши муассир дорад.

Ключевые слова: *Калим Кошони, стихотворные жанры, газель, средства художественного выражения*

В статье рассматриваются тематические особенности стихотворений Калима Кошони - одного из выдающихся представителей XVII в., который внес существенный вклад в развитие стихотворных жанров. Автор статьи на основе изучения стихотворений поэта отмечает, что его касыды начинаются с пленительных лирических вступлений - таибибов, в которых воспеваются пейзажи, труднодоступные горы, весенние дожди, разноцветные дуга, песни и веселье во время празднования Навруза. Используя при этом изящные слова и выражения, поэт, несомненно, способствовал простоте и плавности языка этого стихотворного жанра. С точки зрения автора статьи, расширение диапазона тематики в газели является важным показателем поэтического мастерства. Подчеркивается, что понимание сущности нравственных воззрений Калима Кошони полезно и для современного читателя, в условиях глобализации и столкновения убеждений может сыграть существенную роль в формировании нравственных установок общества в качестве пропаганды общечеловеческих идеалов и диалога культур.

Key words: *Kalimi Koshoni, types of poem, ghazal, literary arts, Indian style*

The article under consideration dwells on the thematic peculiarities of Kalimi Koshani's poetry. In her article the author considers Kalimi Koshani's status as an outstanding representative who lived in the XVII-th century and shows his role in the development of poetry, on the whole. In conformity with the author's opinion, the poet's lyrical poetry begin with the following events such as: heartfelt initiatives, praising the magical nature beauty, mountaineering challenges, unbearable heat, raining, blowing grass, blossoming flowers and tulips, singing and rejoicing and Navruz celebrations at parties. Undoubtedly, the poet has exerted a worthy contribution into simplicity and psyche of the language of the relevant type of poetry resorting to words and heartfelt compositions. Under the author's angle, one of the most important peculiarities of his poetry is considered to be a wide range of topics inclusion in the ghazal. It is underscored that comprehension of the essence of Kalimi Koshani's famous moral thought is useful for the modern reader in all respects and it occupies an important role in the formation of modern society

morality under the conditions of globalization and collision of ideas as a high universal ones and cultural dialogue as well.

Хусусиятҳои ашъор, навъи шеър ва шеваи баёни Калими Кошонӣ ҳанӯз аз замони рӯзгори худӣ ӯ аз ҷониби таъкиранивисон ва муҳаққиқони таърихи адабиёти форсу тоҷик баҳсу баррасӣ шудааст. Маълумоти ишораҳои Мирзо Тоҳири Насрободӣ дар “Таъкираи Насрободӣ”, Малехои Самарқандӣ дар “Музаққирӯ-ул-асҳоб”, Ризоқулиҳони Ҳидоят дар “Маҷмаӯ-л-фусаҳо”, Шиблии Нӯмонӣ дар “Шеър-ул-Аҷам”, Алиакбар Деххудо дар “Луғатномаи Деххудо” ва дигарон маъсалаҳои эҷодии шоирро то ҳадди зарурӣ равшан мекунад [4-5; 6-9]. Дар байни ин асарҳо пажӯҳиши Шиблии Нӯмонӣ дар асоси омӯзиши бевосита ва амиқи осори шоир анҷом ёфта, ҷанбаҳои сабқиву услубӣ ва хусусиятҳои умдаи ҳунарии осори шоирро бештар равшан менамояд. Ҳадди бештари муаллифон Калимро чун яке аз асосгузори сабқи ҳиндӣ шинохта, маъниофаринӣ ва ҳаёлбандии ӯро дар шеъраш таъкид намудаанд.

Калими Кошонӣ қариб дар тамоми навъҳои шеъри форсӣ қудрат ва маҳораташро санҷидааст. Қасидаҳои суфтаву дилнишини мадҳии шоир бо ташбиҳҳои дилкашу хушоянд оғоз ёфта, аз васфи зебоҳои табиати афсунгар, мушқилоти кӯҳгардӣ, гармии тоқатфарсо, боридани борон, дамидани сабза, шукуфтани гулу лола, суруду шодмонӣ дар базму ҷашнҳо, ҳашамати Наврӯз ва ғайра иборатанд. Дар ин қисмати қасоиди Калим зӯру тавони шоирӣ ва эҷозии сухани ӯ ба таври ҳақиқӣ намоён мешавад. Шоир бо истифодаи алфоз ва таркибҳои дилкаш дар содагиву равонии забони ин навъи шеърӣ, бешубҳа, хидмати шоиста ба сомон расонидааст. ӯ ба мадҳи мамдӯх камтар тавачҷуҳ карда, чунон ки Шиблии Нӯмонӣ барҳақ гуфтааст: “Аз мадҳ мепарҳезад ва ҷавҳари аслии табиатро дар ташбиҳи баҳор ва ғайра сарф мекунад” [4, С.224-225]. Ин хусусияти барҷастаи қасоиди Калимро дар таркибу сохт ва таносуби абёти қасоидаш низ мушоҳида метавон кард.

Калим дар асл шоири ғазалсарост. Ҷавҳари аслии мероси шоирро қабл аз ҳама ғазал фаро мегирад. Камоли маҳорат ва истеъдоди шоирӣ Калимро ҳам нахуст дар ғазали вай ҷустуҷӯ бояд намуд, зеро маҳз дар ҳамин навъи шеърӣ фитрати зотӣ ва нубуғи шоирӣ ӯ равшан зоҳир шуда, ғазал ифодагари бештарин ва барҷастатарин омулу афкори шоирона гардидааст:

*Банд аз занҷир натвон кард дили ворастаро,
Метавонад зад ба олам пушти пой бастаро.
Ташнаи як орзу аз ҳиммати воло наям,
Ҳок ҳам об аст даст аз оби ҳайвон шустаро.
То тавонӣ нотаваҷҷо ба ҷашми кам мабин,
Ёрии як ришта ҷамъият диҳад гулдастаро.
Раҳмати ҳақро ҳар он раҳрав, ки бишносад дуруст,
Донад аҷре нест чандон тавбаи бишқастаро.
Ҳеҷ гаҳ роҳи ҷудой дар миёнишон во нашуд,
Дӯст дорам улфати он абрӯи пайвастаро.
Эй дил, андар базми ӯ нур зорӣ аз ҳад мебарӣ,
Ёд гир аз шамъ он ҷо гиряи оҳистаро.
Ханда бадмастист дар айёми мо хушёр бои!
Муҳтасиб бӯ мекунад ин ҷо даҳони бастаро.
Мениҳам дар зерӣ пой фикр курсӣ аз сипеҳр.
То ба каф меоварам як маънии барҷастаро.
Қас ба ҷуз шоир талоши мо намефаҳмад, Калим
Шеърфаҳмон ҷумла сайёдан сайди бастаро [2, с.13].*

Дар таркиби ин ғазал мо ба чандин таъбири шоиронаи хоси сабқи ҳиндӣ, аз қабилӣ “аз занҷир банд кардан”, “дили вораста”, “ба олам задан”, “пушти пой баста” “ташнаи як орзу”, “аҷре набудани тавбаи бишқаста”, “улфати абрӯи пайваста”, “аз ҳад бурдани зорӣ”, “маънии барҷаста”, “гиряи оҳиста”, “сайди баста” ва амсоли ин бармехӯрем. Ҳамзамон, ҳунари шоирӣ Калим дар истифодаи ирсоли масал ҳамчун вежагии сабқи ҳиндӣ ба ҷашм мерасад, ки аксари абёти ғазал тавассути ба қор гирифтани он эҷод шудаанд. Фузун бар ин, шоир дар ду байти охири ин ғазал афкори адабиашро оид ба эҷоди шеър ва асолати он баён доштааст. Ба андешаи шоир, барои он ки як маънии барҷаста офарида шавад, курсӣ аз сипеҳр зерӣ пойи фикр гузошта мешавад, яъне парвози баланди тахайюл ва маънишикорӣ лозим аст. Шоир баробари ин дар мактаб шеърро ба “сайди баста” монанд карда ва шахси шеърфаҳмо ба сайёд. Барои ба каф овардани он маънии барҷаста ва сайди баста бояд сайёди маънӣ буд. Ин ҷо навъе суханвар ҳамон андешаеро, ки оид ба вежагии сабқи ҳиндӣ дар ифодаи маъниҳои пӯшида роиҷ буд,

тавзеҳ медиҳад. Ба таъкиди вай шеър бояд мисли сайди баста бошад, ки дар кушоди маънии он талош варзида шавад.

Калим дар ғазалҳояш бештар ҳамчун инсони начибӣ тавоноӣ озода, ошиқӣ сармасту шӯрида, марди баландҳиммату қавиירוа ва фурӯтану соҳибхайр намудор шуда, ба хонандаи худ низ начибтарин ахлоку одоби башариро талқин мекунад. Ғазали шоир баъзан аз рӯҳияи шикастадилӣ, яъсу навмедӣ, узлатгузинию канорагирӣ ва афтодагию бечорагӣ низ холи нест. Вале ин ҳаргиз баёнгарӣ хусусият ва моҳияти тамоми ғазали шоир буда наметавонад. Рӯҳи ғазалиёти шоир исёнғангезу озодихоҳона ва баландпарвозу мухташам аст. Калим маъниҳои сершумору барҷастаи ишқӣ, иҷтимоӣ, ахлоқӣ ва исондӯстиро бештар дар қолаби ғазал ифода кардааст.

Ғазал дар адабиёти форсу тоҷик аввалан ифодагари маъниҳои ишқӣ аст. Аз ин рӯ, бештари афкори иҷтимоӣ, ахлоқӣ ва исонпарварии шоир маҳз дар қолаби ғазалиёти ошиқона ҷой дода шудаанд.

Каломи ошиқонаи Калим малеху намакин ва ширину ҷозиб буда, самимитарин эҳсоси калбии инсонро фаро гирифтааст. Хаёлотӣ ишқиаш рангину дилкаш, латифу дилошӯб ва синасӯзу ҷонгудоз буда, молмоли таровату латофати ҷавонист, ки риштаҳои эҳсосоти инсониро ба ларзиш меорад:

*Имшаб гули хуршед ба домони нигоҳ аст,
Оинаи дил равшан аз он чашми сийҳ аст [2, с.125].*

Қаҳрамони лирикии Калим дар ғазал қариб айнан монанди нусхаи дувуми худӣ ўст. Дар ишқ вай фардест ҷафорасидаи вафонадида, ки аз борони ашки сӯзон ҷароғи дидаашро равшан месозад. Дили ӯ оташкадаест пурсӯз, ки пайкари нотавонашро ҳар замон ба маҷмари ишқ қашида, ҷони низорашро ба хатар меандозад. Ӯ маломатзадаест ҳайрону парешон, афтодаю нотавон, аммо сабуру шикебо, ки домангири умеду орзу ва вафою васлро ҷашмдор аст. Тангдилию андӯҳ ва ғаму ҳичрон боғи дилкушои синаи софи ўст. Ошиқ дар кӯраи ғам месӯзад, то мисли гили кулол дар оташи дарду алам пухта шавад. Дидаи ӯ аз доғи ҳаҷр сафед гаштааст, аммо нигоҳи пурумеде дорад:

*Шамъи қононаи мо шуд шабе он моёи ноз,
Умрҳо рафту ҳамон ҳайрати равшан боқист.
Шамъсон гашта ба ишқи ту гирифтаи Калим,
Оташи шавқи туаш то дами мурдан боқист! [2, с.106].*

Азму суботи ошиқ дар роҳи муҳаббат нақостанист. Оташи ишқ синаашро мудом фурӯзон медорад. Ӯ хунашро дар ин роҳ ҳалол медонад, маргро хоҳон аст, то ҷонсупории хешро дар назди маъшуқа исбот кунад:

*Намирам то ба роҳат, барнамеояд таманноям.
Насояд то қадам, берун н-ояд хорат аз поям [2, с.428].*

Тасвирҳои санъаткоронаи Калим дар васфи хусну ҷамоли маъшуқа гувоҳи қамоли маҳорати шоирии ўст ва ҳаргиз аз заминаи воқеӣ ва ишқӣ заминии инсонӣ дур нестанд. Маъниюфаринӣ ва ҳаёлбандӣ, ҷунончи Шиблии Нӯмонӣ гуфтааст, аз хусусиятҳои муҳимми лирикаӣ ишқӣи ўст:

*Ҳаё ба гӯшаи он чашми маст ҷо карда,
Чу зоҳиде, ки ба базми шароб меояд [2, с.253].*

***

*Хусни бепардаи ӯ бештарам месӯзад,
Чун тихидаст, ки бар неъматӣ арзон гузарад [2, с.211].*

***

*Шӯлаи оташи хусни ту чу боло гирад,
Фалак ангушт ба дандони Сурайё гирад [2, с.354].*

Хулоса, Калими Қошониро дар радифи бештарин суҳанварони сарояндаи ашъори ғиноӣ метавон ном бурд, ки дар ашъори худ ишқро ҳамчун начибтарин эҳсосот ва бештарин фазилати инсонӣ бо маҳорат ва самимияти тамои сурудаанд.

Лирикаӣ ишқӣи Калим бо афкори иҷтимоӣ-ахлоқӣи ӯ пайванди устувор дорад ва ҷунин андешаҳо зимни маъниҳои ишқӣ баён ёфтаанд, ки ин хусусият танҳо ҳоси ашъори Калим набуда, аз суннатҳои адабиёти классикии форсу тоҷик аст ва дар эҷоди шуарои пайраи сабки ҳиндӣ бештар мушоҳида карда мешавад.

Оҳангҳои иҷтимоӣ ва шиквоӣ, ки дар қолаби ғазали пурра ва ё абёти ҷудогонаи ашъори шоир намоён шудаанд, аз ҷиҳатҳои пешқадами осори ӯ мебошанд. Агар ғазалиёти Калим ҷавҳари осори ӯро ташкил кунанд, пас мағз андар мағзи ин ҷавҳарро андешаю афкори иҷтимоӣ,

шиквоӣ, ҳолӣ ва ахлокии шоир фаро гирифтааст. Ба ин маънӣ, Калим аз шоироне аст, ки афкору ақоиди иҷтимоӣ, ҳолӣ ва шиквоиро дар қолаби шеърӣ ғазал ба дараҷаи баланд бурда, ин суннати адабиёти гузашта бештаре бахшидааст.

Ҷанбаи иҷтимоӣ ғазалиёти Калим дар ифодаи афкори шикоятӣ шоир нисбат ба замону аҳли он ва афлоку рӯзгори бемурувату носозгор ба мушоҳида расида, ин ҷиҳат мавқеи иҷтимоӣ ва ғоявии ӯро чун инсон ва адиби пешқадами ҷомеаи худ хеле хуб таҷассум мекунад. Абёти зерин аз ҳамин қабил аст:

*Фалак меоварад моро бурун аз кӯраи меҳнат,
Вале рӯзе, ки худ берун кунад ин раҳти мотамро [2, с.37].*

***

*Гарчи муҳтоҷем, чаши агниё бар дасти мост,
Ҳар кучо дидем об аз ҷӯ ба дарё меравад [2,с.334].*

Шоир ҷӯеи ҳақиқату адолат аст. Ӯ барои дарки иллатҳои замона гузаштаву ҳозираи рӯзгорро ба назари ибрат дар мақоми қиёс мегузорад. Бо ёдовари он, ки Афлотун барин нобиғаи башарӣ дар зиндагии худ сарпаноҳе ҷуз хум надоштааст, рӯҳи худро таскин бахшиданӣ мешавад:

*Маро ҳамеша, мураббӣ, ҷӣ толеъи дун буд,
Тараққиям ҷӣ аҷаб, гар ҷу шамъи ворун буд.
Ҳамеша аҳли ҳунарро замона урён дошт,
Фасонаест, ки хум ҷомаи Фалотун буд... [2, с.174].*

Ӯ ба воситаи нерӯи ақл ва фаҳмиши баланд сабабҳои бадбахтӣ ва носозгории аҳволи суҳанварону ҳунармандонро кашф кардан меҷӯяд. Бо вучуди ин имкон наёфтааст, ки чораю тадбири иллатҳои замонаро пешбинӣ намояд. Ин очизӣ ва нотавонӣ ӯро маҷбур мекунад, ки ҳамаро аз тақдир сарнавишти азали донад:

*Тирарӯзӣ нест имрӯзӣ, ки тадбире кунам,
Ин сияҳрӯзӣ мидоди хомаи тақдир буд.
Дар канори модари даҳрем тифли рӯзадор,
Рафт айёме, ки пистони амал пуришир буд [2, с.246].*

Дар ин ҷо низ таҷассуми барҷастаи ҳунари шоирӣ дар ибораҳои ва таркибсозӣ ҷилвагар аст. Ибораҳои “мидоди хомаи тақдир”, “мидоди хомаи тақдир будани сияҳрӯзӣ”, “тифли рӯзадор”, “дар каноди модари даҳр будани тифли рӯзадор”, “пуришир будани пистони амал” аз шумори таъбирҳои худсохти Калиманд, ки дар вусъати онҳо маъниҳои барҷаста ва мазмунҳои шоирона нухфтаанд.

Ҷараёни таҳайюл ва андешаҳои рангини шоир дар ғазалиёти Калим бо сулҳҷӯию мадуро, созишу мусолима, канорагирию узлат, бетафовутӣ ва якрангӣ нисбат ба замонаи тира ва ҷархи ситамкор сурат гирифтаанд. Ӯ дар ин ҳолатҳо нисбат ба замона ба дараҷае бетафовут аст, ки фарқи талхию ширинӣ, буду набуд, сарвату нодорӣ ва хорию иззатро дарк ва эҳсос намекунад. Зиндагӣ дар чашмаш он гуна ҳақири каммо ва бебаҳра аст, ки аз шикоятӣ он ор медорад. Вайронаи ҷунунро ҳамчун мақоми худ арзёбӣ карда, чашм аз неку бади ҷаҳон мепӯшад ва ин амалро камоли биниш меҳисобад:

*Чашм нӯшидан зи неку бад камоли биниш аст,
Дида то бино шавад, бояд, ки нобино шавад [2, с.112].*

Ҷазали Калим ифодагари афкори ахлоқию тарбиявӣ ва инсондӯстию инсонпарварии ӯ низ мебошад. Мазмунҳои инсондӯстӣ дар ғазали ӯ чун як ҷузъи муайяни афкори ахлоқии ӯ зухур кардааст. Насиҳатномаи шоир силсила аз масъалаҳои ахлоқии некию некӯкорӣ, беғаразӣ, покнатӣ, хоксорӣ, фурутанӣ, ҳимматбаландӣ, камсуханӣ ва ғайра иборат аст.

Ба ақидаи шоири инсондӯст ёрию кӯмак ба нотавонону афтодагон аз вазифаҳои муқаддаси одамист. Тарғиби ҷунин ақидаи муҳим гувоҳи он аст, ки Калим ба масъалаҳои ахлоқӣ аз мавқеи баланди инсонгарой баҳо медиҳад. Ахлоқе, ки ӯ тарғиб мекунад, баръакси ақидаҳои ахлоқии аҳли тасаввуф маънии амиқи ҳастӣ пайдо кардааст.

Покнатӣ меъёри асосии ҳислатҳои ҳамидаи инсонӣ аст. Барои писандидагони ахлоқи ҳамида аз покӣ ва озодагии тинат чизи муҳимтаре нест:

*Аз дили хеш агар занги гараз дур кунӣ,
Ҳар ҷӣ зишт аст, дар ин оина зебо ёбӣ [2, с.569].*

Худбинӣ ва худхоӣ аз ҳислатҳои ношоистаест, ки ҳаргиз ба инсонии ҳақиқӣ муносиб намебошад. Инсоне, ки мағрур, мутақаббир ва худбину худорост, аз фазилат ва ҳунар дур аст:

*Ҳар ки худбину худоро, зи ҳунар беҳабар аст,
Ҳамчу товус, ки пурзинату кампарвоз аст [2, с.94].*

Хоксорию фурутанӣ аз наҷибтарин ҳислатҳоест, ки ба инсонӣ комил ҳос буда, ороиш ва зебу фарӣ одамиро таъмин мекунад. Аммо хоксорӣ аз ҳасиру хиштро бистару болин кардан иборат набуда, кибру гурурро аз сар берун андохтан аст:

*Хоксорӣ сарбаландиро зи сар во кардан аст,
На ҳасиру хишт кардан бистару болинро.*

Камсуханӣ ва ҳамӯшӣ ба назари шоир аз беҳтарин фазилати инсон аст. Инсонӣ фазилатманд бояд аз гуфтори беҳуда бипарҳезад, ба ҳарфи беманфиат забон накушояд, дар маҳфиле, ки тоза ворид шудааст, ва дар мавриде, ки тақозои гуфтор нест, мӯҳри сукут бар даҳон занад, зеро дар гуфтори зиёд хатар зиёд аст:

*Сабақи нутқ ба пеши ҳама хондем, Калим,
Озмудем, ҳамӯшист, ки хуштақдир аст [2, с.134].*

Қадрӣ манзалат ва ақлу фазилати инсонӣ дар афкори ахлоқии шоир мақоми шоиста дорад. Бинобар ин, тамоми рафтору кирдоре, ки ба қадрӣ манзалати инсон касод меоварад, ба шоир нописанд ва сазовори мазаммат аст. Чунончи, аз назари ӯ шахси равшандил, яъне донишманду поксирӣ ҳаргиз хушомадӣ шоҳонро раво намебинад ва ҳештанро дар хорию мазаллат намегузорад:

*Равшандилон хушомадӣ шоҳон нагуфтаанд,
Оина айбӯши Сикандар намешавад [2, с.397].*

Барои ифодаи матлаб ва тасдиқи андеша Калим аз санъати ирсоли масал хеле қолиб кор гирифтааст. Аз ҷумла, дар байти боло дар тасдиқи ин андеша, ки инсонҳои равшандил ҳаргиз дар мадҳи шоҳон нақӯшанд, ба оинаи Сикандар рӯчӯ карда, ки ҳарчанд ба шоҳ тааллуқ дорад, аммо айбашро наметавонад пӯшад. Инсонҳои равшандил ҳам дар афкори ахлоқии Калим мушобеҳ ба ҳамин оинаанд.

Нохонда ба дари касе рафтани дар маҷлисе пой ниҳодан норавост, зеро боиси дилгаронӣ ва ошуфтахотири дигарон бошад:

*Нохонда марав бар дари кас, то зи гаронӣ
Бори дили як шахр чу селоб набошӣ [2, с.582].*

Сабру шикебойӣ, тоқату устуворӣ ва хунсардию худдорӣ ҳам аз талабҳои умдаи ахлоқиянд, ки шоир дар назди инсонӣ боғаму андӯх ва дарду ранҷ мондааст. Ин ҳислатҳо дар ҳолатҳои душвор ва нофарҷоми рӯзгор дастгир ва замонати бақои одамӣ мебошанд:

*Чу дар доми гаме афтӣ, парӯ бол он қадар мезан,
Ки бошад қуввати парвоз, азар рӯзе раҳо гардӣ [2, с.574].*

Дар ғазалиёти шоир афкори инсонпарварӣ ва ахлоқӣ ба дараҷае омехтааст, ки ҳамчун як мавзӯи воҳид ба ҷашм мерасанд. Мартабаи волои инсониро ҳамеша шоир тавсиф мекунад. Бинобар ин ӯ сулҳу дӯстии байниинсониро тарғиб намуда, ба ҳулосае меояд, ки инсоне, ки дар дил сидку дӯстиро парварида тавонад, ҳатто аз мусибати душманони худ ҳам озурдаю шикастадил нашуда наметавонад:

*Зи сидқи дӯстӣ он кас, ки баҳраманд бувад,
Шикастадил шавад аз марги душманон дидан [2, с.533].*

Дар афкори ахлоқии шоир баъзан мартабаи инсон то ба дараҷаи худовандӣ бардошта шудааст, ки албатта ҷанбаи ирфонӣ дорад. Инсон қодир аст, ки бо ҳиммати баланд худро аз ҳамагуна бандагӣ вобастагӣ вораҳонида, мақомашро дар зиндагӣ таъмин намояд. Ӯ дар ҷони худ бояд аввал аз ҳама Худовандро бичӯяд. Ҳамин нукта, ки дар байти зерин ифода ёфтааст, қуллаи афкори ахлоқӣ-инсондӯстии ӯст:

*То кай, эй сар дар ҳаво, дар осмон ҷӯӣ Худо,
Завқе аз боло нишастан нест соҳибхонаро [2, с.36].*

Ин ҷо дар таркиби вожаи “соҳибхона” ҳамон ишора нухуфтааст, ки Худованд дар замири инсонхост ва қабл аз Калим ҳам шоирони зиёде ба ин мавзӯ рӯчӯ кардаанд.

Дар ин замина, шоири инсонпарвар бар зидди ҳамагуна маҳдудияти мазҳабӣ ва хусумату тангназарӣ баромада, одамонро ба сулҳу салоҳ ва ҳамдилию ваҳдат даъват кардааст:

*Мурги як аслем, айби мо бувад айби ҳама,
Аз ҷӣ ҳамчун мавҷ доим дар паи якдигарем [2, с.457].*

Ин андешаҳои Калим албатта сарчашма дар таълимоти сулҳи қулл буда, ба Акбаршоҳ тааллуқ доранд. Ҳадафи аслии ин таълимот ошӯи додани тамоми динҳо ва талқини ягонагии гоӣ мазҳабу адён ва фирқаҳо мебошад. Таъкиди Калим ба нуктае, ки маҷлисафрӯзии габру мусалмон ҳамон як оташ аст, ба ин матлаб ишора мекунад. Ҳамаи динҳо як ҳадаф доранд, ки он

расидан ба Худованди ягона аст. Танҳо ба воситаи вожаву таркибу луғоти дигар матлаб баён шудааст. Дар байти дигар ба таври равшан қайд мекунад, ки мо чун мурғи як аслем ва тамоми инсоният аз асли ягона, яъне Ҳазрати Одам ҳастӣ ёфтаанд, барои ҳамин набояд мисли мавҷ дар пайи якдигар ва дар душмани ҳам бошем.

Дар маҷмӯъ, аз баҳсу баррасии мавзӯоти ашъори Калими Кошонӣ метавон ба ин натиҷа расид, ки шоир ба воситаи ҳамин гуна андешаҳои баланди ахлоқӣ ва тафсири амиқи иҷтимоӣ муҳимтарин масъалаҳои рӯзгорашро шарҳу тафсир намудааст. Аз ин ҷиҳат дар ғазал ҷой додани доираи фаровони мавзӯот аз муҳимтарин вежагиҳои ҳунари шоирӣ низ будааст. Арзиш ва аҳамияти ин афкори барҷастаи ахлоқии Калими Кошонӣ ба хонандаи муосир низ аз ҳар ҷиҳат судманд буда, дар роҳи ташаккули ахлоқи ҷомеаи муосир дар шароити ҷаҳонишавӣ ва бархӯрди ақидаҳо ба сифати ғояи баланди умумииinsonӣ ва талқингари муколамаи фарҳангҳо нақши муассир мегузорад.

ПАЙНАВИШТ:

1. Гул хуршед. Мунтахаби ашъори К.Кошонӣ. Ба ҷоп ҳозиркунанда, муаллифи пешгуфтор ва луғот Ш. Нуриддинов. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 272 с.
2. Девони қасоид, ғазалиёт, маснавиёт, муқаттаоти Абӯтолиб Калими Кошонӣ. Ҷопи аввал / Ба тасҳеҳ ва муқаддимаи Ҳусайн Партави Байзоӣ. – Техрон: Китобфурӯшии Хайём, ҷопхонаи Рушдия, 1336. – 438 с.
3. Мутлак, Ш. Калими Кошонӣ ва сабки ҳиндӣ/ Ш.Мутлак. – Техрон, 1366.
4. Нӯмонӣ, Шиблӣ. Шеър-л-Аҷам ё Таърихи шуаро ва адабиёти Эрон. Ҷилди сеум /Ш.Нӯмонӣ/ Тарҷумаи Сайид Муҳаммадтақӣ Фаҳрдоӣи Гелонӣ. – Техрон, 1334.
5. Сафо, З. Таърихи адабиёт дар Эрон. – Ҷопи нӯҳум/З.Сафо.– Техрон, 1373. –5/1. – 635 с.
6. Самарқандӣ, Малехо. Музаққару-л-аҳбоб: Матни интиқодӣ бар асоси чаҳор нусхаи муҳим ба эҳтимоми Камолиддин Айнӣ. Ҷопи аввал/М.Самарқандӣ. – Душанбе: Пайванд, 1385. – 621 с.
7. Тавфиқ, С. Таърихи адабиёти Эрон. Ҷопи дувум/С.Тавфиқ.– Техрон, 1388. – 753 с.
8. Тухфату-л-аҳбоб фи тазкирату-л-асҳоб. Таълифи Қорӣ Раҳматуллоҳ Возеҳ. Матни интиқодӣ бо муқаддима ва тасҳеҳи Асғари Ҷонфидо/Зери назари А. Мирзоев. – Душанбе: Дониш, 1977.
9. Тазкираи, Насрободӣ. Таълифи Мирзо Муҳаммад Тоҳири Насрободӣ/Т.Насрободӣ. – Техрон: Армуғон, 1317. – 496 с.

REFERENCES:

1. Gul Khurshed. Preparation of the text and the author of preface and glossary: Sh. Nuriddinov. - Dushanbe: Cognition, 1985. - 272 p.
2. Divan of Abu Talib Kalimi Koshoni's qasids, ghazals, masnaviyat, mukatta. The first edition / under the editorship of Hussain Partavi Baizoi. - Tehran: Khayyam Bookstore, Rushdie publishing-house, 1336 hijra. - 438 p.
3. Mutlak, Sh. Kalimi Koshoni and the Indian Style. - Tehran, 1366 hijra.
4. Nu`moni, Shibli. She`ru-l-ajam or the History of Poets and Literature in Iran. – V.3. / Translated by Sayyid Muhammadtaqi Fakhrdoui Geloni. - Tehran, 1334 hijra.
5. Safo, Z. The History of Literature in Iran. The ninth edition. - Tehran, 1373 hijra. –5/1. - 635 p.
6. Samarkandi, Maleho. Muzakkaru-l-Ahbab: A critical text based on four important copies by Kamoliddin Aini. The first edition. - Dushanbe: Payvand, 1385. - 621 p.
7. Tawfiq, S. The History of Literature in Iran. The second edition. - Tehran, 1388 hijra. - 753 pp.
8. Tuhfatu-l-ahbob fi tazkiratu-l-ashab. Belonged to the pen of Qori Rahmatulloh Vozeh. A critical text with introduction and correction by Asghar Jonfido / Under the editorship of A. Mirzoev. - Dushanbe: Knowledge, 1977.
9. Nasrobodi's Anthology. Belonged to the pen of Mirzo Muhammad Tohir Nasrobodi. - Tehran: Armugan, 1317 hijra. - 496 p.